

HOCA AHMET YESEVÎ, *Dîvan-ı Hikmet*, Haz. Dr. Hayati Bice, Diyanet Vakfı Yayınları: 119, Ankara 1993, 229 sayfa.

İlâhî dinlerden sonuncusu olan İslâmiyet, Miladî VI. asırda insanlık âlemine gelmiş ve geldiği Arabistan başta olmak üzere bütün dünyaya hızla yayılmıştır. Türklerin İslâmiyet'e kitleler hâlinde girmeleri ise, Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han'ın, X. asırda devletin dinî olarak İslâmiyet'i kabul etmesiyle birlikte olmuştur. Böylece Türkler kitleler hâlinde Müslüman olmuşlardır. Bu durumda, Kaşgar, Balasagun gibi Türk şehirleri de birer İslâmî kültür merkezi hâline gelmiştir.

Türklerin İslâmiyet'e girmeleri ile birlikte, bu yeni kültür ve medeniyet dairesi, onların edebiyatlarında, kültürlerinde ve dünya görüşlerinde birçok değişmeyi ve gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu değişme ve gelişmeler daha sonra bir Türk-İslâm sentezi oluşmasına sebep olmuştur.

İslâmiyet'in yayılması esnasında, değişik birçok görüşün ortaya çıkması ve bunların İslâmî potada erimesi neticesinde, tasavvuf ve onun temsilcileri olan sufiler, büyük görevler üstlenmişlerdir. Bu dönemde, İslâmiyet'in öğrenilmesi, öğretilmesi ve yayılmasında sufilerin önemli bir yeri vardır. H. II. yüzyılda Şam'da zaviye kuran Ebu Haşim es-sufi, bu tasavvuf cereyanının ilk temsilcisidir.

Bu dönemde, tasavvuf yaygınlaşmış ve bu noktada çeşitli tarikatlar kurulmuştur. İşte İslâmiyet'ten birkaç yüzyıl sonra Hoca Ahmet Yesevî etrafında gelişen Yesevîlik, böyle bir ortamda tarikat hâline gelmiştir.

“Hazret-i Türkistan”, “Pir-i Türkistan” gibi adlarla anılan Hoca Ahmet Yesevî Türk dünyasının, Türk kültürünün manevî mimarlarından. Onun etkisi günümüze kadar uzanmaktadır. Onun bu günkü Kazakistan sınırları içinde bulunan Türkistan şehrinde (Eski adıyla Yesi şehrinde, Sovyet döneminde Yesi ismi değiştirilmiş buraya Türkistan denilmiştir.) bulunan ve Türkistan'ın manevî merkezi olarak kabul edilen muhteşem türbesini, bu güne kadar binlerce kişi ziyaret etmiştir, etmeye de devam etmektedirler.

Ahmet Yesevî ile ilgili olarak Köprülü'nün, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar adlı eseri önemli kaynaklardan biridir.¹ Bu kaynaklarda verilen bilgilere göre o, Kazakistan'ın güneyindeki Çimken'e 7 km mesafede bulunan Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. Yesi şehri buraya 157 km mesafededir. Ahmet Yesevî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekte ancak, 73 yaşında ve 1166 yılında öldüğü yolundaki bilgiler ışığında onun 1093'te doğduğu kabul edilmektedir.

Babası ünlü bir âlim olan İbrahim Şeyh, Annesi Ayşe (Karasaç) Anadır. O yedi yaşında iken babası vefat etmiştir. Bu döneme kadar eğitimini babasından almıştır. Babasının ölümü üzerine de bu görevi Aslan baba üstlenmiştir. Hızır (A.S) kaynaklarda onun manevî yetiştiricisi olarak zikredilmektedir.

Ahmet Yesevî, Aslan Baba'nın ölümünden sonra onun verdiği bir işaret doğrultusunda Buhara'ya gitmiştir. Bir rivayete göre Buhara'da bir rivayete göre de Semerkand'da Şeyh Yu-

¹ Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*; Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. baskı, Ankara 1993.

suf Hemedani'ye intisap etmiş İslâm'ın zahir ve batın ilimlerini öğrenmiştir. Onun ölümünden sonra dergâhın sorumluluğunu üçüncü halef olarak bir süre üslenmiş, daha sonra yerini Şeyh Abdülhalık Gücdüvani'ye bırakarak Yesi'ye dönmüştür ve vefat tarihi olan 1166'ya kadar Yesi'de hayatını sürdürmüştür.

Bu arada İslâmî bilgiler vermeye, insanları bu konuda aydınlatmaya ölümüne kadar devam etmiştir. Yetiştirdiği müritler, Türkistan'dan Balkanlara kadar uzanan geniş bir alanda İslâmîyet'i tebliğ etmişlerdir. Bunlar arasında Demirci Baba (Deli Orman), Pir Dede (Merzifon), Aşar Baba (Niyazabad), Geyikli Baba (Bursa), Hacı Bektaş Veli (Nevşehir) gibi isimler sayılabilir. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde bunlar hakkında bilgi verir ve kendisinin Hoca Ahmet Yesevî soyundan geldiğini bildirir.

Yesevî tarikatı, Seyhun nehri havzasından Aral gölünün güneyindeki Harezm bölgesine oradan da İdil Ural bölgesine uzanır. Yesevilikte Tevhidi esas alan tasavvuf, şeriata ve peygamberimize mutlak bağlılık, şeriata dayanan tarikat ve Riyazet (geçici şeylerden nefsi menetme ve mücahede), halvet (dünyadan el etek çekme) ve zikir (Allah'ın isimlerini anma) esastır. Bunun yanında Hakkı bilmeye, gerçek sadakat gösterme, derin tefekkür gibi hükümler ve Şeyhe mutlak bağlılık, şeyhe harfiyen uyma gibi usûl ve adaplar müritlerin yerine getirmesi gereken diğer hususlardır. Ayrıca Tarikat adabı olarak iki diz üzerinde edeple oturma, kendini herkesten alçak, herkesi kendinden üstün görme gibi hususlarda yer alır. Hoca Ahmet Yesevî bir hikmetinde şöyle söyler:

*Her kim kılta tarihatın da'vasını
Evel kadem şeriata koymak gerek
Şeriattıñ işlerini edâ kılıp
Andın songra bu da'vanı kılmak gerek
(Her kim eylese tarihatın davasını
İlk adımı şeriata koymak gerek
Şeriattın işlerini tamam eyleyip
Ondan sonra bu davayı kılmak gerek),
(Bice, Hikmet 76, s. 96)*

Sadakatle ilgili olarak bir hikmetinde de şöyle der:

*Muhabbetni küçesini kezgen Arif
Yahşi bilür humganlarını alametini
İradetdin hollarığa harbe alıp
Defi'n eyler mazarratnıñ selametini
(Muhabbetin sokağını gezen arif
İyi bilir sadıkların belirtisini
İradeden ellerine harbe alıp
Defin eyler zararlının selametini)
(Bice, Hikmet 130, s. 165)*

Ahmet Yesevî, sünnet-i nebeviden olarak boş zamanlarında tahta kaşık vb. şeyler yapıp geçimini temin etmiştir. Yine Hz. Muhammed'in (S.A.) 63 yaşında vefat etmesine binaen bu baptan olarak, 63 yaşına geldiğinde dergâhında halvethane olarak kullandığı bir hücre yapmış ve ölene kadar burada ibadet ile meşgul olmuştur. Öylesine ki zikir esnasında dizlerinin göğsüne sürünmesinden dolayı göğsü delinmiş bu yüzden kendisine "serhalka-i sine rişân (sine yaralayanların başı) adı da verilmiştir. Yaklaşık 10 yıl süren bu durum ile ilgili olarak söylediği hikmetler ayrı bir öneme sahiptir.

Hoca Ahmet Yesevî bir şiirinde bu durumu şöyle ifade eder:

*Yer astığa kaçıp kirdim nâdânlardan
Elkim açıp dua tilep merdanlardan
Garip canım yüz tasadduk dânâlardan
Dâna tabmay yer astığa kirdim mena
(Yer altına kaçıp girdim vahillerden
Elim açıp canım yüz tasadduk bilgilerden
Bilge bulmayı yer altına girdim ben işte).
(Bice, Hikmet 14, s. 28)*

O çevresindeki insanlara Türk diliyle genellikle de Türk halk edebiyatı şekilleri (dörtlük) ile manzum olarak seslenmiştir. Hikmetlerinde genelde hecenin 4 + 4 + 4 = 12'li şekillerini kullanmıştır. İslâm esaslarına, şeriat hükümlerine ve tarikat adabına ilişkin bu şiirler daha sonra, hikmet adıyla toplanmış ve bunların kitap hâlinde toplandığı eserlere de *Divan-ı Hikmet* adı verilmiştir. Konu ile ilgili olarak bir dörtlükte O, şöyle der:

*Tarikatga şeriatsız kirgenlerni
Şeytân kelip imanını alır ermiş
İşbu yolu pirsî dava kılğanlarını
Sersân bulup ara yolda kalur ermiş
(Tarikate şeriatsız girenlerin
Şeytan gelip imanını alır imiş
İşbu yolu pirsîz iddia eyleyenleri
Şaşkın olup ara yolda kalır imiş),
(Bice, Hikmet 109, s. 140)*

Bu konu ile ilgili olarak Kemal Eraslan'ın *Divan-ı Hikmetten Seçmeler* adlı eseri Kültür Bakanlığı yayınları arasında çıkmıştır². Eser iki baskı yapmıştır. Bu eserde sırasıyla; Ahmet Yesevî'nin hayatı ve *Divan-ı Hikmet* hakkında bilgi, Hikmetler (toplam 70 adet Hikmet) notlar, eserde adı geçen şahıslar, yer adları, sözlük ve bibliyografya bulunmaktadır.

Ahmet Yesevî'nin türbesi Emir Timur tarafından devrin ünlü mimarlarından Hüseyin Şirazi adlı bir mimara yaptırılmıştır. Yesi şehrindeki bu muhteşem türbe ve onun etrafında kurulan külliye geçen asırlara rağmen, hâlâ dimdik ayaktaadır.

Ahmet Yesevî'nin hikmetleri sözlü ve yazılı olarak geniş bir sahada bilinmektedir. Hikmetlerle ilgili olarak Türkistan'da, Türkiye'de, bu güne kadar birçok neşir yapılmıştır ve yapılmaktadır. *Divan-ı Hikmet'e* ait nüshalarda, eserin daha sonra yazıya geçirilmiş olması nedeniyle bu yönde yani bu hikmetlerin Ahmet Yesevî'ye ait olup olmadığının tespiti yönünde büyük bir güçlük vardır. Buna rağmen bu son çalışmada,³ Ahmet Yesevî'ye ait Hikmetler bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Divan-ı Hikmet ile ilgili neşirler, önce yazma sonra basma tekniği kullanılarak çoğaltılmıştır. Eser on yedi kez Taşkent'te, dokuz kez İstanbul'da, 5 kez Kazan'da birer kez Buhara ve Kagan'da matbu olarak yayımlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla da o dönemdeki baskıların kalkması sebebiyle, Divan ile ilgili yayınlar hız kazanmıştır. Özbekistan'da eserin Kiril harfli iki yeni baskısı yapılmıştır. Tanıtmaya çalıştığımız, Hayati Bice tarafından

² Kemal Eraslan, *Divân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 546, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Türk Klasikleri Serisi: 22.

³ Hoca Ahmet Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, Haz. Dr. Hayati Bice, Diyanet Vakfı Yayınları: 119, Ankara 1993, 229 s.

hazırlanan ve Türkiye Diyanet Vakfı yayınları; 119'da çıkan bu eser, 1836 tarihli Kazan basması esas alınarak Resul Muhammed Aşuroğlu tarafından Kiril harfli olarak yayımlanan neşir dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu arada 1904 Kazan nüshası ile 1318 (hicri) tarihli baskı dikkate alınmıştır. Ayrıca Kemal Eraslan'ın yukarıda zikredilen eserinde geçen hikmetlerle bu neşirlerdeki hikmetlerin bir karşılaştırılması yapılmıştır.

Namık Kemal Zeybek'in "Hikmetler Kitabı" hitabıyla sunduğu eserde, sırasıyla; 144 hikmet, 1 münacat bulunmaktadır. Eserin sonunda genişçe bir sözlük vardır. Kitapta, hikmetlerin aslı sol tarafta yer alırken tam karşısında da Türkiye Türkçe'sine yine manzum olarak aktarılmış hâli yer almaktadır.

Türk dünyasında, bilhassa kültür alanında köprü olan şahsiyetlerden biri olan Ahmet Yesevî'yi, böylesi bir eserle bize tanıştıran ve aynı zamanda Türk dünyası arasında bir bağ oluşturmada önemli bir adım olan bu çalışmayı büyük bir sevinçle karşılıyoruz. Bu tür çalışmaların devamını içtenlikle diliyoruz. Ahmet Yesevî hem eseri ve yetiştirdiği insanlara hem de onların yetiştirdikleriyle, sadece Türk dünyasına değil, insanlık âlemine mal olmuş abide şahsiyetlerden biridir.

REŞİDE GÜRSES
Türk Dil Kurumu Uzmanı